

Elvitték a cigányokat.
A Várpalota határában történt cigányilkosságok 1944–1945
(Az MNL VeML kiállításának forgatókönyve)

1. tábló

Diófának három ága,
Diófának három ága, jaj,
Az alatt ül három árva, jaj,
Az alatt ül három árva.

Most sírjatok, zokogjatok,
Most sírjatok, zokogjatok, jaj
Néktek is volt egy anyátok, jaj
Néktek is volt egy anyátok.

Leterítem a szoknyámat,
Leterítem a szoknyámat, jaj,
Összeszedem az árvákat, jaj,
Összeszedem az árvákat.

Impresszum:

A kiállítást rendezte: Márkusné Vörös Hajnalka (kurátor), Harmat József
Tipográfia, kivitelezés: Bontó László, Gáty István
Nyomdai munkák: OOK-Press Kft

Együttműködő partnerek:

Várpalota Város Önkormányzata
Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (ÁBTL)
Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára (MNL FML)
Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém (LDM)
Krúdy Gyula Városi Könyvtár, Várpalota (KGyVK)

Az archív fotók a Laczkó Dezső Múzeum, a Krúdy Gyula Városi Könyvtár, az MNL Fejér Megyei Levéltára és az MNL Veszprém Megyei Levéltára tulajdonában vannak.

2. tábló

Fejér és Veszprém megyében élő romák

A cigányságnak számos, egymástól is különböző nyelvű (és nyelvjárású) és hagyományokkal rendelkező csoportja van: az *oláh* (lovári , cerhári, masari, khelderás, szinto stb.), *beás* és az ún. *magyar vagy muzsikus cigányok*, a (romungrók).

A Dunántúl középső és keleti részében (így Székesfehérvár és Várpalota térségében is) a cigányoknak két nagy csoportját találjuk: a régóta letelepedett, többnyire már ekkor is beilleszkedett, már nemzedékek óta csak magyar nyelven beszélő magyar vagy muzsikus cigányokat, valamint a kényszerrel letelepített (részben még a 40-es években is letelepíteni

kívánt), de gyakran még ebben az időben is többé-kevésbé vándorló életmódot folytató, lovári nyelven beszélő oláh cigányokat.

Míg a muzsikus cigányok már benn a falvakban, városokban laktak, polgári foglalkozásokat űztek (és valóban sok közöttük a családi tradíciót nemzedékeken át öröklő muzsikus), a vándorló oláh cigányok, ha letelepedtek is, csak a falvak, városok szélén lévő cigánytelepeken, szegényes viskókban, putrikban, félig vagy egészen földbe ásott kunyhókban, vagy vándorlásuk idején sátrakban, kocsikban laktak. A várpalotai cigánytelepen, a város legszélén, a mai Dankó utca város felőli oldalán, a muzsikus családok házakban, a náluk sokkal szegényebb oláh cigányok putrikban laktak még a 40-es években. Székesfehérváron a mai Börgöndi út mellett volt akkoriban a cigánytelep, ahol hasonló körülmények között éltek.

Foglalkozásaik alkalmazkodtak korábbi, vándorló életmódjukhoz, amit azután a családi hagyományok miatt sokan később is folytattak. Megélhetésüket elsősorban a kereskedés (leginkább lóval, használt ruhákkal, tollal, apró csecsebecsékkal), kovácmesterség, fa- és fémmegmunkálás, alkalmi mezőgazdasági munkák, napszám, háztartási munkák, valamint a koldulás, jóslás-jövendőmondás és lopás biztosították. A székesfehérvári cigányok többsége szintén kereskedéssel foglalkozott, különféle alkalmi munkákat vállaltak, ha lehetőség adódott mezőgazdasági munkákra napszámba jártak, illetve koldultak, kéregettek, loptak is. A várpalotaiak életmódja ehhez nagyon hasonló volt.

3. tábló

Magyarország: cigányság a Horthy-korszakban

A korszakot megelőzően, 1907-ben a Pest megyei Dánoson ismeretlen tettesek kirabolták és meggyilkolták a csárda tulajdonosát és családját. A rablógyilkossággal cigányokat vádoltak. A „kollektív bűnösség” elve alapján több ezer (egyres források szerint mintegy húszezer) cigányt tartóztattak le és telepítettek ki a Hortobágyon létrehozott gyűjtőtáborba, ahol hetekig éhezették és kínvallatásnak vetették őket alá, majd hat személyt felakasztottak, több vádlottat pedig 15 évtől életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték. Végül kiderült, hogy nem cigányok voltak a tettesek.

Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint 121.097 cigány élt Magyarországon. Közülük 9.799 vallotta magát cigány anyanyelvűnek.

A Belügyminisztérium 15.000/1916. sz. alatt rendeletet hozott a „kóborló” cigányok megrendszabályozására. Ennek értelmében a 12 éven felülieket nyilvántartásba vették, ú. n. „cigányigazolványt” állítottak ki róluk, lakóhelyüket nem hagyhatták el, és lehetővé tették állami kényszermunka-táborba utalásukat. A rendelet egészen az 50-es évekig érvényben volt.

Magyarországon 1938-ig 490 ezer zsidó mellett mintegy 100 ezer cigány élt. Amikor az ország területe a bécsi döntéseknek köszönhetően 1941-re majdnem megduplázódott, a zsidóság száma 825 ezerre, a hazai romáké 200 ezerre nőtt. A 14,7 milliós országban mindkét kisebbség jóval népesebb volt, mint a 80 milliós Reichben. Miközben a zsidók megkülönböztetése bürokratikus eszközökkel zajlott, a közigazgatás 1928-tól törvényesen

üldözhetette a cigányokat, bevezetették az évenkénti két cigányrazziát. A cigánykérdést viszont sokáig csak közbiztonsági ügynek tekintették, ezért a letelepedett többséggel alig foglalkoztak. A kóbor cigányok 1931-től nehezebben kaptak kereskedelmi engedélyt, lovaikat, okmányaikat elkobozták. Míg 1938–1944 között Magyarországon legalább több mint 20 zsidótörvényt és több száz zsidóellenes rendeletet hoztak, külön cigánytörvény azonban nem született.

Cigányellenes intézkedések a háború alatt

1938-tól nemcsak a zsidók, de a hazai romák elleni fellépés is egyre radikálisabb formákat öltött. 1939-ben megkezdődött a németországi és ausztriai cigányok összegyűjtése. A Sopronhoz közeli Lackenbach gyűjtőtáborában körülbelül ezer magyar anyanyelvű cigány is raboskodott, közülük sokan később az auschwitzi cigány lágerbe kerültek. Nagyszalontán a romákat zárt, őrzött gettóba kényszerítették.

1941 júliusában a Magyarországhoz visszacsatolt Kárpátaljáról és Délvidékről az ukrán ill. szerb hadművelési területekre toloncolták ki azokat a zsidókat és cigányokat, akik nem tudták hivatalos iratokkal bizonyítani magyar állampolgárságukat. A kárpátaljaiak nagy részét, mintegy 15.000 személyt Kamenec-Podolszokban kivégezték.

Több megyében (Szabolcs-Szatmár, Csongrád, Bács-Kiskun, Pest, Heves, Nógrád) létesítettek internáló kényszermunka-táborokat „kóbor és megbízhatatlan” cigányoknak. Ezekben csendőri őrizettel mezőgazdasági munkát végeznek. Fejér megyében Mórán működött cigány-internálótábor, Veszprém megyében nem tudunk hasonló működéséről.

A „megbízhatatlanok” internáló táboraiából megkezdődött a cigányok deportálása németországi megsemmisítő táborokba. 1945 márciusáig 25–30 ezer magyarországi cigányt deportáltak.

4. tábló

A német és az orosz hadsereg szorításában

1944. december elejétől 1945. március végéig a német és szovjet hadsereg támadó és védelmi hadműveletek sora érintette a polgári lakosságot. Székesfehérvár, Várpalota és a Balaton közötti területen építette ki a német hadvezetés a Harmadik Birodalom délkeleti határait védő „Margit” és „Klára” védelmi övezeteket, ugyanakkor ezt a területet érintette a szovjet 2. és 3. Ukrán Frontok bécsi támadó hadműveletének főcsapása is. 1944-1945 fordulóján Székesfehérvár többször is gazdát cserélt. A front 16 hétig állott itt, s e területek a katonaság szabad prédájává váltak.

Menekülthullám

A frontvonal városaiban élelmiszerhiány volt. December közepétől kezdve január végéig pl. Székesfehérvárra alig tudtak élelmiszert szállítani. Az 1944. december elejétől erőltetett kitelepítés és bevonultatás következménye az lett, hogy a város lakossága néhány hét alatt 16–20 ezer főre apadt le. Ugyanakkor Várpalota és Veszprém környékét nagy tömegben árasztották el a polgári, majd 1945 februárjától a visszavonuló német hadtáp-, javító és egészségügyi alakulatok.

Leventék kitelepítése Németországba

1945. január közepén elrendelték az 1927–1930-ban született „levente” fiatalság összegyűjtését és kitelepítését Németországba. „Akadtak magukat magyarnak nevező lelketlen bitangok, akik vállalkoztak arra, hogy a magyar élet virágait, a 14–18 éves fiatalságot elküldik a vágóhídra, hogy elpusztuljanak az eszelős Hitlerért, hogy meghaljanak a fasiszta gazemberekért... [Veszprémi Népújság 1945. 05.12.]

Ipari üzemek, bányák és gyárak sorsa

Az ipari üzemek, bányák és gyárak felszereléseit a német hadvezetés Németországba akarta szállítani. A Veszprém körzetében működő két lőszergyártelep, valamint a Péti Nitrogénművek hadifontosságú benzinfinomító kraktelepe, olajfinomítója és a Fűzfőgyártelepi Lóporgyártó Üzem továbbra is működött. A helyi vezetők inkább a szovjet megszállás mellett döntöttek, mert a gyárak átmentését a háború utáni időkre így biztonságosabbnak vélték.

Megbízhatatlan elemek összegyűjtése

A németek és a nyilasok a cigányokra alsóbbrendű, bűnöző életmódot folytató, veszélyes, aszociális elemként tekintettek. Összegyűjtésük és internálásuk „hivatalos” magyarázata szerint a cigányok raboltak, fosztogattak, és együttműködtek az oroszokkal. A Nemzeti Számonkérő Különítmény fő feladata ekkor az volt Székesfehérváron is az volt, hogy felderítsék a szovjet megszállás alatti fosztogatásokat és a kollaboráló személyeket, s hogy megbüntessék azokat. Létezett egy belügyminiszteri rendelet is, amely szerint „a kiűritendő területről a polgári lakosság közül mindazon megbízhatatlan egyéneket, kik a szovjet csapatok előrenyomulása esetén azokhoz csatlakozhatnak, továbbá a cigányokat családtagjaikkal együtt, végül még a feltalálható összes zsidófajúakat vegyék őrizetbe, és a kitelepítési hely illetékes főispánja által biztosítandó átmeneti internáló táborokba kell elhelyezni.” A rendelet tehát a frontvonal mögé történő internálásról szólt, nem kivégzésről. Érvényben volt a felkoncolási rendelet is, amely lehetővé tette, hogy a katonaszökevényeket, szökött munkaszolgálatosokat, fosztogatókat stb. kihallgatásuk után kivégezzék. Ebben az időszakban azonban a legtöbbször nem folytattak semmilyen eljárást, sőt, sok esetben már a gyanú is elég volt ahhoz, hogy valakit a helyszínen felkoncoljanak. Ezeknek a kivégzéseknek egy része nyilvánosan, kimondottan elrettentés gyanánt történt.

5. tábló

A helyi nyilas hatalom intézkedései

A nyilas mozgalom cigány-ügye

A nyilas mozgalom – bár a náci Németországban már kezdettől fogva, egymás után hoztak faji alapon cigány ellenes törvényeket – megalakulásának első évtizedében nem foglalkozott a cigányüggyel. Csupán később, 1944. november 2–3. után kezdték meg a dunántúli megyékből és a Felvidék magyar fennhatóság alatt álló településeiről a cigány családokat a komáromi Csillag-erőd gyűjtőtáborába, a Pest környéki cigány családokat az óbudai téglagyárban összegyűjteni, majd internálni. Szelektálás után a munkaképeseket Dachaubá és Ravensbrückbe deportálták.

Központi rendelkezés híján nagyon sok múltott az egyes helyi közigazgatási, illetve nyilas, csendőri, katonai és német vezetők egyéni hozzáállásán. Fejér megyében például a székesfehérvári cigányok meggyilkolásán kívül Szolgaegyház községben mintegy 30 cigányt végzett ki egy ismeretlen katonai alakulat, Lajoskomáromban 17 cigányt lőttek agyon, Szabadbattyánban szintén több cigányt öltek meg 1945. január végén.

Nemzeti Számonkérő Szervezet

A Nemzeti Számonkérő Szervezet (közkeletű nevén Nemzeti Számonkérő Különítmény) létrehozásával Szálasi Ferenc 1944. november elején bízta meg Orendy Norbert csendőrezredest, aki ezzel gyakorlatilag a Belügyminisztérium egyik legbefolyásosabb tisztviselője lett. Apparátusa a közigazgatás és az egyház vezetőit sem kímélte. Mindszenty József veszprémi püspököt 1944. november 27-én a hatóság rendelkezésével való szembehelyezkedés vádjával, Shvoy Lajos fehérvári megyéspüspököt, Shvoy Kálmán ny. tábornokot, Kerekes Lajos székesfehérvári polgármestert, Kaltenecker Viktor ügyvédet, felsőházi követet és Kenessey Gyula sárbogárdi főszolgabírókat 1945 februárjában internálták azért, mert nem voltak hajlandóak elhagyni a várost a szovjet megszállás alatt.

A parancsnoki törzs mellett működött még felderítő, nyomozó, különleges felderítő osztály és roham század is. A Nemzeti Számonkérő Szervezet létszámát 21 főtiszt és mintegy 270 főnyi legénység alkotta. A rendelet szerint a szervezet mind polgári, mind katonai személyekkel szemben eljárhatott. Parancsnokát csapatparancsnoki jogkörrel is felruházták, ami azt jelentette, hogy a különítmény parancsnoka önállóan is elrendelhetett túszedést és felkoncolást.

1945 januárjában számonkérő kirendeltséget állítottak fel a péti gyártelepen is. Az egység parancsnoka Botond /Pilhoffer/ István csendőrszázados, helyettese Kozma István csendőrzászlós volt. A csoport hamarosan Tatára, majd január 22-én a szovjektől visszafoglalt Székesfehérvárra költözött. Fő feladata ekkor a szovjet hatóságokkal együttműködő személyek ügyeinek kivizsgálása volt. Felderíteni mindenkit, aki nem hitt a végső győzelemben vagy Budapest felmentésében. Igyekeztek felderíteni a bujkáló zsidókat, katonaszökevényeket, kommunistákat. A Számonkérő szervezet szemében már a gyanú is egyenlő volt a bűnösséggel, így a letartóztatottak esetében a legtöbbször semmilyen eljárást nem folytattak, hanem helyben kivégezték őket. A kivégzések egy része nyilvánosan, elrettentés gyanánt történt.

Az 1945. január 5-én hozott belső utasítás meghatározta, hogy a „felkoncolási jogot” milyen esetekben lehet és/vagy kötelező alkalmazni. Január 17-én ezt kiegészítették azzal, hogy a cigányok – „*akik a közbiztonságot mindig erősen veszélyeztették*”, – „*jeleskedtek*” az elnéptelenedett települések kifosztásában, majd a visszafoglalt területekre érkező katonák és csendőrök elől elmenekültek. A rendelet a fosztogatások elkerülése, megelőzése érdekében a legszigorúbb bánásmódot, szükség szerint a felkoncolási jog alkalmazását, valamint a bujdosó cigányok razziák keretében történő összegyűjtését és internálását helyezte kilátásba. Ez lehetett alapja a székesfehérvári és várpalotai cigányok összegyűjtésének és kivégzésének is.

Pintér József „országglása” Fejér megyében

Fejér megyében Szálasi 1944 novemberében, nem sokkal a hatalomátvétel után Pintér József építőmestert, a Nyilaskeresztes Párt megyei vezetőjét nevezte ki Fejér vármegye főispánjának. Pintér rögtön kapcsolatot teremtett a németekkel, elsősorban a Gestapoval. Első dolga volt, hogy az október 28-án kihirdetett rögtönbíráskodásnak maradéktalanul eleget tegyen. Fő feladatának a katonaszökevények, zsidó munkaszolgálatosok és a baloldali

beállítottágú személyek felkutatását, felszámolását tekintette. Személyéhez köthető több székesfehérvári zsidó munkaszolgálatosok megkínzása és kivégzése, baloldali személyek elfogása, internálása, Koch László orvos kivégzése, Székesfehérvár kiürítése, a leventék elhurcolása és korhatáruk leszállítása 2 évvel (16-ról 14 évre), felelőssége Nagytevelen 4 munkaszolgálatos zsidó kivégzésében. Később, már mint hadműveleti kormánybiztos, összeíratta a munkaképes cigány lakosságot, akiket honvédelmi munka címén közmunkára vittek. A „cigánykérdést” már a központi rendeletek előtt véglegesen rendezni kívánta.

Várpalotán az 1930-as évek közepén, a bányász megmozdulások csökkenésével vette át a politikai élet vezetését a nyilas mozgalom. A Nyilaskeresztes Párt helyi szervezetét 1936-ban Vörös Imre kereskedő alakította meg. Fia ifj. Vörös István a párt ifjúsági csoportját szervezte meg. Tóth Béla géplakatos, várpalotai nyilas járásvezető lakásán szokták a nyilas összejöveteleket tartani, pajtájába zárták be a cigányokat. Háza a „promenádon” – a vár közvetlen közelében volt (Komáromi-féle ház). Egészen 1945-ig ez a párt uralta Várpalotán a politikai helyzetet. Nem csak a középrétegekben, de a munkások között is voltak hívei, a csendőrséggel pedig mindvégig együttműködtek.

6. tábló

A székesfehérvári cigánytelep felszámolási kísérletei

Székesfehérváron a muzsikus cigányok városi házakban, a náluk sokkal szegényebb oláh cigányok a mai Börgöndi út melletti cigánytelepen, putrikban laktak még a 40-es években is.

Székesfehérvárt 1944. december 22-én elfoglalták a szovjet csapatok, és 1945. január 23-ig tartották birtokukban. Alig, hogy a németek visszafoglalták Székesfehérvárt, megjelentek a helyi nyilas vezetők is. Pintér József ekkor hadműveleti kormánybiztosi megbízatást is kapott, ami még nagyobb hatalmat biztosított számára.

Első ízben már ekkor, 1945. január végén kísérletet tettek a székesfehérvári cigánytelep felszámolására. Ezt azonban a szovjet csapatok támadása megakadályozta.

„– Borzasztó, mi volt itt kérem – mesélte az egyik fiatal legény. Egy reggel csendőrök vették körül a telepet. „Aki szökni próbál, az halál fia” – mondotta egyikük. Mindenki reszketve várta, mi lesz. Rossz hírek jártak már akkoriban arról, hogy a nyilasok ölik a cigányokat, [valószínűleg a szabadbattyáni vagy szolgaegyházi gyilkosságról hallhattak] úgyhogy sokan már előbb elhagyták a telepet és bujdosnak valahol. A csendőrök egy ideig csak őriztek, azután parancsot kaptak, hogy motozzanak meg mindenkit.

A motozás során mindent elszedtek, ami csak értékes volt, utána a férfiakat a temetőhöz hajtották: „Lövészárkot kell ásnotok” – parancsolta az egyik csendőr. Megkezdődött a munka. Közben a telepen maradottak megtudták, hogy nem is lövészárkok készül, – hanem saját sírjukat ássák meg a cigányok. Ugyanis az egyik fiatal csendőr, aki régebben valamelyik cigánylánynak udvarolt, elárulta a lánynak, hogy valamennyiüket meg fogják ölni.

Hárman is szavába vágnek a mesélőnek. Az egymásba fonódó kusza mondatokból bontakozik ki a megdöbbentő események folytatása:

Korán beesteledett, a „lövészárók” nem készült el. A cigányokat visszahajtották a telepre, azt mondták, majd másnap folytatniuk kell a munkát. A halálraítéltek között elképzelhetően nagy volt a kétségbeesés. Térden állva könyörögtek életükért, de hiába. Másnap reggel még sem került sor a sírgödör befejezésére és a kivégzésre. A Vörös Hadsereg katonái veszedelmes közelségbe érkeztek és a nyilas pribékek jobbnak látták továbbállni. Áldozataikról azonban nem feledkeztek meg.”

Február első napjaiban a front közelsége miatt a nyilas hatóságok elrendelték a régió kiürítését. Vajna Gábor belügyminiszter utasította a közbiztonsági szerveket, hogy „mindazon megbízhatatlan egyéneket, kik a szovjet csapatok előrenyomulása esetén azokhoz csatlakozhatnak, továbbá cigányokat, családtagjaikkal együtt, végül a még feltalálható zsidófajúakat vegyék őrizetbe és a kitelepítési hely illetékes főispánja által biztosítandó átmeneti internálótáborokba kell elhelyezni”. A rendeletre hivatkozva Pintér József nyilas főispán egy csendőregység kíséretében megjelent a székesfehérvári cigánytelepen. Egy szemétkupacra bökve állítólag odavetette a rémült embereknek: „Ti is úgy fogtok égni, mint ez a rongy”.

A Pintér József székesfehérvári népbírói tárgyalásán tanúként kihallgatott három asszony, Lendvai Mária, Lakatos Józsefné sz. Lakatos Erzsébet és Horváth Istvánné sz. Sztojka Juliánna egyöntetűen úgy emlékeztek vissza, hogy a főispán is jelen volt, amikor a csendőrök összegyűjtötték őket. Közülük ketten az ablakból látták, hogy civilek (munkaszolgálatos cigányok) ásták a sírokat a közeli katonatemető szélén. Ők hárman annak köszönhetik, hogy elkerülték az elszállításukat – és így szerencsés életben maradásukat –, hogy miközben a csendőrök a szovjet támadás elől elmenekültek, ők bementek a városba élelemért, s mire visszaértek, a társaikat már elszállították. Mint elmondták, akkoriban 85–87-en laktak a székesfehérvári cigánytelepen, rajtuk kívül mindenkit megöltek.

7. tábló **Kivégzések Várpalotán**

A várpalotai Grábler-tó melletti akácosban 1945. február első napjaiban (megközelítőleg február 2. és 7. között) 118 cigányt végeztek ki. A kivégzett 118 cigány közül mintegy 85-90 székesfehérvári, a többi 25-35 várpalotai lehetett. Rajtuk kívül még 5 cigányt végeztek ki a város központjában, a Mátyás vár (ma Thury vár) előtt.

Körülbelül 90 székesfehérvári romát gyűjtötték össze és szállítottak teherautókon Várpalotára. Másnap Farkas Andor, a nyilas párt helyi vezetője elrendelte a várpalotai cigányok letartóztatását is, akiket a fehérváriakkal együtt a nyilas ház pajtájába zártak. Összesen 120 ember, férfiak, nők, gyerekek várták szorongva, hogy eldőljön a sorsuk. Ezt követően a nyilas pártszolgálatosok kiválasztották és a kivégzéssel megbízott tíz csendőr a község határában lévő akácosba kísérte a férfiakat. Itt egy nagy gödröt ásattak velük, majd öt ember kivételével belelőtték őket. Ezután a nők és a gyerekek következtek, 15–20 fős csoportokban. „Én akkor voltam állapotos” – emlékezett a mészárlás két túlélőjének egyike,

Lakatos Angéla – „júliusban babáztam volna le. Kaptam nyolc lövést, karba, a lábamba, az oldalamba, ide is, meg a combomba”. Az öt kiválasztott férfit – köztük a fehérvári cigány vajdát – ezalatt Várpalota főterén kivégezték.

Ketten éltek túl a tömegmészárlást. Egy székesfehérvári fiatalasszony, Lakatos Angéla (cigány nevén Mici) terhesen, ő nyolc lövést kapott. A másik egy 14 éves várpalotai kislány, Raffael Margit (Falat), akinek csodálatos módon sebesülés nélkül sikerült életben maradnia. Ahogyan később elmondta, még a lövések előtt beleugrott a gödörbe, ráestek a holttestek, így egyetlen lövés sem érte. Éjszaka kimásztak a gödörből, gyalogosan, bujkálva Veszprémbe mentek, majd Lakatos Mici tovább utazott Győrbe, férje rokonaihoz. Felgyógyulása után visszaköltözött Székesfehérvárra.

„Minket Fehérvárról hoztak Várpalotára két nagy teherautóval. Nekünk azt mondták, hogy Németországba visznek bennünket. Gyorsan hajtottak, a gyerekek meztelenül jöttek velünk. Várpalotán megálltunk egy ház előtt, és annak pajtájába zártak bennünket. Felváltva karszalagos nyilasok géppisztollyal és csendőrök őriztek bennünket. Másnap reggel a férfiakat elvitték munkára, de előbb elvették tőlük, amit náluk találtak. Később tőlünk is elvettek minden holmit. Kisbabát vártam, egy hónap választott el a szüléstől. Könyörögtem, hogy hagyjanak elmenni, de megverték. (Mefogott egy csendőr és oda taszított az indulókhöz puskatussal.) Egy csoporttal engem is elvittek. Amikor megláttuk a gödröt, és a körülötte álló csendőröket, elkezdtünk sírni, jajgatni. Amikor a gödörhöz álltunk és beleugrottam, nyolc lövést kaptam. Utánam még három csoportot hoztak, amikor a végére értek, valaki jelentette, hogy „Végeztünk, kitartás, éljen Szálasi, bevonulni.” Aztán csönd lett, de kérdezgették egymástól, hogy nincs-e valakinek kézigránátja, azt kellene a gödörbe dobni, hogy el ne másszanak. De nem dobtak, hanem karbitlámpával körüljárták a gödröt, és aki még mozgott, arra rálóttek. Egy kisgyerek cigányul kiabálta: „Öreganyám, hol vagy?” Valaki azt mondta akkor, hogy „ez a büdös cigány még mindig él”, és abba is belelőttek. Egy másik gyerek ki akart mászni a gödörből, de valaki, egy csizmás ember fejbérúgta.”

[Lakatos Angéla „Mici” visszaemlékezése]

Choli Daróczi József : Elvitték a cigányokat

A sok cigányt mind elvitték,
nagy árkokat ásni vitték.
A nagy árok lassan mélyül,
víz bugyog fel a mélyérül.

Szegény fiúk, mind mifajtánk,
a csendőrök úzik-hajtják.
Verik őket, kapják kézre,
lemaradót puszkavégre.

Az a nagy árok minek kell,
a fekete feneketlen?
Nem tudják, honnan is tudnák,
csendőröktől meg nem tudják!

Ha tudnák, hogy minek ásnak,
hogy maguknak, hogy nem másnak,
maguknak s a többieknek,
asszonyoknak, gyerekeknek.

Másodnapon, délutántájt
a kék ég vörösre vált át
vérétől a cigányoknak:
tisztá vérükkel lakolnak.

Azt a napot, jó testvérek,
cigányok, ne feledjétek!
Nagy sötét napját a gyásznak,
gyásznapját a cigányoknak.

8. tabló Számonkérés, népbíróági perek

Népbíróóságok

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 25-én bocsátotta ki a népbíráskodásról szóló 81/1945. M.E. rendeletét, amely alapot adott a háborús és népellenes bűntettek elkövetői elleni eljárásra.

E jogszabály rendelkezései 5 külön csoportra osztották a háborús bűnösöket:

1. Az első csoportba azokat sorolták, akik vezető állású tisztviselőként a második világháború Magyarországra való kiterjesztését, illetve az ország háborúba sodródását elősegítették.
2. A második csoportba kerültek a szélsőjobboldali, nyilas, fasiszta pártokat és mozgalmakat támogatók, a háborúban való részvételt elősegítették.
3. A harmadik csoport az 1944. október 16. napján, német segítséggel hatalomra jutott pártok vezetőit, elsősorban a nyilas kormány tagjait tartalmazta.
4. A negyedik csoport a háború kiterjesztése mellett agitáló újságírókat, publicistákat, színészeket stb. foglalta magába.
5. Az ötödik csoportot, azok a katonák, csendőr- és honvédtisztek alkották, akiket Magyarországon, vagy a megszállt orosz területeken a polgári lakossággal, illetve a munkaszolgálatosokkal vagy a hadifoglyokkal való kegyetlenkedéssel és gyilkosságokkal vádoltak.

A népbíróóság az alábbi büntetéseket alkalmazhatta: 1./ halál; 2./ fegyház; 3./ börtön; 4./ fogház; 5./ internálás; 6./ vagyoneklobzásig terjedő pénzbüntetés; 7./ állásvesztés vagy foglalkozástól való eltiltás; 8./ a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése.

Az Igazságügyminisztérium a Budapesti Népbíróóság hatáskörébe utalta a háborús főbűnösök pereinek tárgyalását. Kiemelt jelentőséggel bírtak a legfelsőbb politikai vezetés tagjai elleni eljárások: 1945-1946-ban itt hoztak ítéletet Bárdossy László, Sztójay Döme, Szálasi Ferenc,

Imrédy Béla volt miniszterelnökök ellen. A legsúlyosabb ítéletek hangzottak el a nyilaskeresztes mozgalom vezetőinek, a csendőri és katonai vezetők legtöbbszörének ügyeiben is. Az országos jelentőséggel bíró ügyek mellett tömegesen fordultak elő az egyszerű nyilas párttagok, a szomszédjukat a hatóságoknál feljelentők, a zsidóktól elvett vagyontárgyakban részesedők elleni eljárások.

1948. január 14-től az igazságügy-miniszter rendelete alapján a népbíróságok és a népügyészségek folyamatosan megszűntek. 1950-ben fejezte be tevékenységét a *Népbíróságok Országos Tanácsa* és a *Népfőügyészség* is. A népbírósági peranyagok zöme az 1950-es években a bírósági irattárakból az állambiztonsági szervek őrzetébe került, amelyek ma az Állambiztonsági Szolgálatok Levéltárban kutathatóak.

Grábler-tavi gyilkosságokkal foglalkozó perek

A várpalotai cigány-tömeggyilkosság ügyét 1946 februárjában tárgyalta a Veszprémi, majd a Győri és Székesfehérvári Népbíróság. Később újabb tények, tanúvallomások birtokában újra foglalkozott az ügygel a Budapesti Népügyészség, és tárgyalta a Budapesti Népbíróság valamint a Népbíróságok Országos Tanácsa is. A rendőrségi nyomozati anyagok, az ügyészségi és bírósági tárgyalások aktáit a veszprémi, győri, budapesti levéltárak őrzik. Értékes nyomozati és megfigyelési anyag foglalkozik Pintér József Fejér megyei nyilas főispán és körének szerepével a Grábler-tavi tömeggyilkosságban, amelynek iratait az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában helyezték el.

Még élénken élhettek Várpalota lakosságának emlékezetében a nyilas korszak rémtettei, mert amikor a megyei rendőrfőkapitányság detektívjei 1946 januárjában elfogták Farkas Andort, a várpalotai nyilas pártszolgálat vezetőjét, így írt a Veszprémi Népujság: *„A várpalotaiak kéri, hogy a tárgyalást a helyszínen tartsák meg. Tekintettel arra, hogy ebben az esetben a tömeget féken tartani nem lehetne, és könnyen népitételre kerülne sor, nem tartjuk valószínűnek a kérés teljesítését. Tárgyalására rövidesen sor kerül.”* Farkas Andort több mint 120 ember – a cigányok, gyermekek, asszonyok és szökött katonák – lemészárlásával vádolták. Elfogták a többszörös gyilkos Farkas Andort. (Veszprémi Népujság, 1946. január 20.)

A tömeggyilkosságban részt vett csendőrök és nyilasok:

CSENDŐRÖK

Fekete István (várpalotai csendőr főtörzsőrmester, őrsparancsnok)

Elítélték, a Népbíróságok Országos Tanácsa életfogytiglani börtönnel sújtotta.

Bencsik ... (várpalotai csendőr őrmester)

Domján János (várpalotai csendőr szakaszvezető)

Kemenesi Imre (várpalotai csendőr törzsőrmester)

Elítélték, elsőfokon a Veszprémi Népbíróság 1946. szeptember elején Kemenesi Imrét a székesfehérvári és várpalotai cigányok kivégzésében való közreműködésért 10 évi börtönbüntetésre ítélte. Másodfokon a Győri Népbíróság 1948 májusában halálra, majd a Népbíróságok Országos Tanácsa 15 évi kényszermunkára és teljes vagyonekzárásra ítélte.

Lelkes József (várpalotai csendőr őrmester)

Elítélték, a Népbíróóságok Országos Tanácsa a NOT 1 évi börtönbüntetéssel sújtotta.

Németh János (várpalotai csendőr őrmester)

Elítélték, a Népbíróóságok Országos Tanácsa 10 évi fegyházra és teljes vagyonekőbzásra ítélte.

Pál (vagy Paál) Ferenc (várpalotai csendőr őrmester)

A Győri Népbíróóság 1948 májusában 2 év börtönre ítélte.

Szabó Károly (várpalotai csendőr szakaszvezető)

Még Várpalotán öngyilkos lett

Székely Márton (várpalotai csendőr szakaszvezető)

Vince ... (várpalotai csendőr őrmester)

VÁRPALOTAI NYILASOK

Farkas Andor (a várpalotai nyilas pártszolgálat vezetője)

Elítélték, a Népbíróóságok Országos Tanácsa halálra ítélte és kivégezték.

Bot József (várpalotai nyilas fegyveres pártszolgálatos)

Flink Ferenc (várpalotai nyilas fegyveres pártszolgálatos)

Hegedüs József (várpalotai nyilas fegyveres pártszolgálatos)

Kopa János (várpalotai nyilas fegyveres pártszolgálatos)

Külföldre menekült.

Magyar János (várpalotai nyilas fegyveres pártszolgálatos)

Molnár József (várpalotai nyilas fegyveres pártszolgálatos)

Molnár Sándor (várpalotai nyilas fegyveres pártszolgálatos)

Elítélték, a Népbíróóságok Országos Tanácsa 11 havi börtönnel sújtotta.

Szabó Gábor (várpalotai nyilas fegyveres pártszolgálatos)

A kivégzésben felelős további személyek:

Ács Ferenc (Fejér vármegyei nyilas megyevezető)

Külföldre menekült. Többszöri kiadási kérelem ellenére sem tudták elfogni.

Botond /Pilhoffer/ István (csendőr százados, az NSZK péti parancsnoka)

Külföldre menekült. Többszöri kiadási kérelem ellenére sem tudták elfogni.

Kozma István (csendőrzászlós, az NSZK parancsnokának helyettese)

Orendy Norbert (csendőr alezredes, a Nemzeti Számonkérő Szervezet vezetője)

Halálra ítélték. A nyilas kormánnyal együtt Németországba menekült, majd amerikai fogságba esett, akik kiadták 1946. március elején Magyarországnak. Ügyét gyorsított eljárással tárgyalta a Budapesti Népbíróóság. Első fokon halálra ítélték és 1946. június 18-án kivégezték.

Pintér József (Fejér vármegye nyilas főispánja, 1945 januárjától hadműveleti kormánybiztos)

Halálra ítélték. A külföldre szökött Pintér Józsefet és sógorát, Bényi Józsefet 1946. március 31-én Ausztriában fogta el a székesfehérvári politikai rendőrség. A főtárgyalást 1946. október 25–29. között tartották a Székesfehérvári Népbíróóság. A négy napos tárgyalás során 73 tanút hallgattak meg. A

Székesfehérvári Népbíróság Pintér Józsefet első fokon kötél általi halálra ítélte. Pintér József az ítélet ellen kegyelmi kérvényt nyújtott be.

Másodfokon a Népbíróságok Országos Tanácsa 1947. március 29-én tárgyalta a főispán ügyét, ahol ismét halálos ítélet született. Fellebbezésére a NOT bizonyításkiegészítést és újabb tárgyalást rendelt el.

Végül a (1948. július 27-én) legfelsőbb fokon is helyben hagyott halálos ítéletet Pintér kegyelmi kérvénye ellenére a Magyar Köztársaság elnöke 1948. szeptember 8-án is jóváhagyta. Az ítéletet 1948. szeptember 18-án reggel 7 órakor végrehajtották.

Tóth Béla (várpalotai nyilas körzetvezető)

Vajna Gábor (belügyminiszter)

Halálra ítélték. A Budapesti Népbíróság halálra ítélte és Szálasi Ferencsel egy napon, 1946. március 12-én kivégezték.